

כתב יד פירוש המשניות

הוכחות שכתב היד פירוש המשנה הנחשב כת"י רמב"ם אינו כתב ידו

פרק שלישי

שינויים מכוונים בפירוש המשנה בכת"י ששון. במשנה ט בפרק ה במסכת עבודה זרה, במשנה נאמר :

אלו אסורין, ואוסרין כל שהן: יין נסך, ועבודה זרה, ועורות לבובין, ושור הנסקל, ועגלה ערופה, וציפורי מצורע, ושיער נזיר, ופטר חמור, ובשר בחלב, וחולין שנשחטו בעזרה--הרי אלו אסורין, ואוסרין כל שהן.

בחלק הראשון של פירוש המשנה בכת"י ששון המיוחס לרמב"ם, נאמר :

...**יין נסך**, רוצה לאמר **חבית יין נסך** שנתערבה באיזה מנין מן החביות שתתערב **הכל אסור בהנייה**...

אך המשך הפירוש סותר את תחילתו :

לפי שדין חבית של **יין נסך שודאי נתנסכה לעבודה זרה** (1), אם נתערבה בכמה חביות, מוכר את הכל לגוים, ולוקח דמי אותה חבית ומשליכו לים המלח...חוץ מיין נסך שהוא אוסר בכל שהוא לשתייה בלבד, אבל **אם נתערבה חבית בחביות אינו אוסר הכל בהנייה כמו שביארנו**.

נמצא שבאותו כת"י, בחלק הראשון של פירוש המשנה נאמר שחביות יין שנתערבה בהן חבית יין נסך כולן **אסורות בהנייה**, ובהמשכו נאמר שמוכר את כולן לגוים ולוקח דמי אותה חבית ומשליכו לים המלח, כלומר כולן מותרת בהנייה, אלא שחייב לזרוק דמי חבית יין הנסך לים המלח.

זו סתירה רועמת, הלכתית והגיונית, בין החלק הראשון של הפירוש לבין חלקו השני לכן לא יתכן שרמב"ם כתב את שני החלקים הסותרים זה את זה.

סתירה דומה לסתירה שבפירוש המשנה, יש גם בנוסח משנה תורה שלפנינו, בין הלכות ג-ד **שבתחילת** פרק טז בהלכות מאכלות אסורות, לבין הלכה כט **שבסוף הפרק** שהוא מקום **המועד לתוספות** זרות.

החלק הראשון של פירוש רמב"ם למשנה ט, בפרק ה במסכת עבודה זרה, תואם את האמור במשניות ז-ח בפרק ג במסכת עורלה :

ז שהיה רבי מאיר אומר, את שדרכו למנות, מקדש. וחכמים אומרים, אינו מקדש אלא שישה דברים; רבי עקיבה אומר, שבעה.

ח ואלו הן--אגוזי פרך, ורימוני בדן, וחביות סתומות, וחולפות תרדין, וקולסי אכרוב, ודלעת יונית; רבי עקיבה אומר, אף כיכרות של בעל הבית. הראוי לעורלה, עורלה; ולכלאי הכרם, כלאי הכרם.

ותואם את פירוש רמב"ם לשתי משניות אלה :

ז **את שדרכו למנות, מקדש**. רצה לאמר שאין אנו אומרים יעלה באחד ומאתיים אלא אם נתערב מה שאין דרכו למנות, כגון שנתערבו חטים של כלאי הכרם בחיטין של חולין, אבל דבר שאפשר למנותו כגן חבילי תלתן, אפילו נתערבה חבילה באלף, ישרף הכל, וזהו ענין מקדש כמו שאמר יתעלה 'פן תקדש המליאה הזרע אשר תזרע וכו'...

ח...וכל אלו היו אצלם ידועים במינן והיה להן חשיבות ולא היו נמכרין אלא במנין ומקפידים עליהן...וגם **חביות סתומות**, לפי שאין העורלה אלא באילן בלבד, והלכה כר' עקיבא.

ואת הלכות ג ו-ד בפרק טז מהלכות מאכלות אסורות :

ג דבר חשוב שהוא אוסר במינו בכל שהוא, שבעה דברים; ואלו הן--אגוזי פרך, ורימוני בדן, ו**חבייות סתומות**, וחולפות תרדין, וקולסי אכרוב, ודלעת יוונית, וכיכרות של בעל הבית.

ד כיצד: רימון אחד מרימוני בדן שהיה עורלה, ונתערב בכמה אלפים רימונים--הכול אסור בהנייה; וכן חבית סתומה של יין עורלה או כלאי הכרם, שנתערבה בכמה אלפים חבייות סתומות--הכול אסורין בהנייה. וכן שאר השבעה דברים.

אולם הלכה כט **שבסוף** הפרק, (מקום המועד לתוספות זרות), סותרת את הלכות ג-ד שבתחילת הפרק:

...וכן **אם נתערבה חבית של יין נסך בין החבייות--הכול אסורין בשתייה**, ו**מותרין בהנייה** ויוליד דמי אותה חבית לים המלח, כשימכור הכול לגוי. וכן בחבית של סתם יינם.

ותואמת את החלק השני של פירוש משנה ט בפרק ה במסכת עבודה זרה, שיוכח שאינו קביל, לפיו חביות יין שנתערבה בהן חבית יין, אינן אסורות בהנייה.

וכמו שלא יתכן שרמב"ם כתב את שני חלקי פירוש משנה ט בפרק ה במסכת עבודה זרה, כי הם סותרים זה את זה, כך לא יתכן שרמב"ם כתב את הלכות ג-ד בפרק טז בהלכות מאכלות אסורות וגם את הלכה כט **בסוף** אותו פרק, כי גם הם סותרים זה את זה.

מה נכון? האם מותרות בהנייה חביות יין שנתערבה בהן חבית יין נסך או אסורות? לפי המשנה, התלמוד, פירוש רמב"ם למשנה, משנה תורה ולדעת כל הפוסקים חבית יין עורלה סתומה, שנתערבה בכמה אלפים חביות סתומות הכל אסורין בהנייה. מכאן ברור מקל וחומר שחבית יין נסך שנתערבה בכמה אלפים חביות, הכל אסורין בהנייה, שהרי איסור יין נסך חמור יותר מאיסור יין עורלה.

מכאן שלא יתכן שרמב"ם שאסר בהנייה כל מספר חביות יין שנתערבה בהן חבית סתומה של יין עורלה, התייר בהנייה חביות יין שנתערבה בהן חבית יין נסך שחמור מעורלה!

וראוי להוסיף שאיסור הנייה מכמה אלפי חביות יין שנתערבה בהן חבית יין עורלה נאמר רק בחביות יין עורלה 'סתומות', כי אם נפתחו החביות אין יין עורלה אוסרן אלא באחד ומאתיים שהרי כך נאמר במשנה ט בפרק ג במסכת עורלה:

כיצד: נתפצעו האגוזים, נתפרדו הרימונים, נתפתחו החבייות, נתחתכו הדלועים, נתפרסו הכיכרות--יעלו באחד ומאתיים.

ופירש רמב"ם:

אמרו **כיצד**, רצה לאמר כיצד יהיו אלה מקדשות כל שהן, ואמר שאין זאת אלא אם היו שלימין כמו שהן, אבל נתפרכו או נחתכו או נפתחו **פיות החבייות**, הרי אלו עולים באחד ומאתיים...

ובהתאם פסק רמב"ם בהלכה ג בפרק טז בהלכות מאכלות אסורות:

ג דבר חשוב שהוא אוסר במינו בכל שהוא, שבעה דברים; ואלו הן--אגוזי פרך, ורימוני בדן, ו**חבייות סתומות**, וחולפות תרדין, וקולסי אכרוב, ודלעת יוונית, וכיכרות של בעל הבית.

ובהלכה יא נאמר:

נתפצעו אגוזים אלו שנאסרו כולן מפני אגוז עורלה שביניהן, או נתפרדו הרימונים, ונתפתחו החבייות, ונתחתכו הדלועין, ונתפרסו הכיכרות, אחר שנאסרו--הרי אלו יעלו באחד ומאתיים...

פירוש אם נפתחו חביות היין שנאסרו בהנייה מפני שנתערבה בהן חבית עורלה, נחשב היין **שבכל** החביות כאילו הוא **בכלי אחד**. ואם נתערב יין עורלה ביין חולין, אוסר רק באחד ומאתיים. אבל חביות סתומות שנתערבה בהן חבית **יין נסך סתומה**, ונפתחו, נשארו כולן אסורות בהנייה, אפילו הן כמה אלפים, כי **יין נסך חמור מייין עורלה ואוסר במינו בכל שהוא**. וכיוון שאם נפתחו החביות נחשב היין שבכולן כמעורב בכלי אחד, אוסר יין הנסך שבתערובת את היין **שכל החבייות בהנייה**. **נמצא** שחבית יין נסך, **בין פתוחה ובין סתומה, אוסרת בהנייה כל מספר חביות יין שנתערבה בהן**.

לכן ברור שהחלק השני של פירוש משנה ט בפרק ה במסכת עבודה זרה, המתיר בהנייה חביות יין שנתערבה בהן חבית יין נסך, לא נכתב על ידי רמב"ם ומכאן נובע בהכרח שאינו כתב ידו! וכן מוכח מכאן שלא רמב"ם כתב את הלכות כח-לא בפרק טז בהלכות מאכלות אסורות.

יש מקום לשאל מה הניע את המשנים להתיר בהנייה חביות שנתערבה בהן חבית יין נסך? נראה שהדבר נבע מתנאי הפרנסה הקשים של היהודים באירופה הקטולית, כיצד?

רמב"ם פסק בהלכות עבודה זרה ט, ד, :

הנוצריים עובדי עבודה זרה הן, ויום ראשון יום אידם הוא...

הכוונה לנוצרים הקטולים שיש להם צלמים. בזמן רמב"ם עוד לא היו הפרוטסטנטים שהסירו את הצלמים.

ובהלכות מאכלות אסורות יא, ב [ג], הנ"ל, פסק:

...הא למדת שיין ישראל שנגע בו הגוי--דינו כסתם יינם, שהוא אסור בהנייה.

רבים מהיהודים באירופה התפרנסו מייצור וסחר ביין. ואם נגע נוצרי, בחבית יין שבאוצר, אסרה בהנייה, ואם לא ידוע איזו היא, נאסרו כל החביות בהנייה. כדי למנוע נזק כבד זה לסוחרים היהודים בארצות הנוצריים, נוספה הלכה כט, בסוף הפרק, כפי ששכיח בתוספות, כדי להתיר בהנייה חביות יין שנתערבה בהן חבית יין נסך, וכן נוספה גם הפיסקה המטעה בפירוש המשנה המיוחס לרמב"ם, כדי לתאם את השינוי במשנה תורה. בהמשך יידונו שינויים נוספים כדי להקל בתערובת יין נסך.

העובדה שהיתר ההנייה הבלתי קביל מחביות יין שנתערבה בהן חבית יין נסך, נמצא גם בפירוש המשנה המיוחס לרמב"ם וגם במשנה תורה מעידה על תאום בעבודת 'מגיהי' רמב"ם. אך ה'מגיהים' השאירו על כנו איסור הנייה מחביות יין שנתערבה בהן חבית שתומה של יין עורלה, שהוא קל מדיין נסך, (כי לא נזקקו להתיר בהנייה חביות יין שנתערבה בהן חבית יין עורלה, או כלאי הכרם, כי בחו"ל עורלה וכלאי הכרם ספקם מותר(2)). אבל לא שמו ה'מגיהים' לב שאיסור הנייה מכל מספר חביות יין שנתערבה בהן חבית יין עורלה, מוכיח שלא יתכן היתר הנייה מחביות יין שנתערבה בהן חבית יין נסך, שהרי הוא חמור מדיין עורלה. ומכאן שלא יתכן היתר הנייה מחביות יין שנתערבה בהן חבית יין נסך, אלא היתר זה הוא שיכתוב דברי רמב"ם בפירוש המשנה המיוחס לחו ובמשנה תורה.

יש מקומות נוספים רבים בהם שונה התלמוד, פירוש רמב"ם למשנה ומשנה תורה כדי להתיר תערובות יין נסך והם ידונו במקומם במשנה תורה.

(1) בפירוש המיוחס לרמב"ם של משניות ח-ט-י בפרק ה במסכת עבודה זרה נמצאים בטויים זרים לנוסח רמב"ם:

חבית של יין נסך שודאי נתנסכה לעבודה זרה

יין נסך, כלומר אשר נתנסך לעבודה זרה,

שיין נסך שנתנסך לעבודה זרה

אין אלה בטויים של רמב"ם. בכל משנה תורה נאמר רק 'יין נסך' בלבד, בלא תוספת הגדרה. רק בפירוש המשניות הנ"ל המיוחס לרמב"ם מופיעים בטויים אלה בנושא היתר הנייה מחביות יין שנתערבה בהן חבית יין נסך. אבל אם זקוק המושג 'יין נסך' להגדרה, היה צריך להגדירו במסכת נדרים ב, ד, בו הוא נזכר לראשונה ונזכר בשניה בעבודה זרה ד, ח, בשלישית בפרקנו במשנה א, ובאף אחד ממשניות אלה לא הגדירו רמב"ם, האמנם רק בפעם הרביעית, במשנה ח בפרק ה במסכת עבודה זרה מצא רמב"ם צורך להגדיר מהו 'יין נסך' והוסיף להגדירו גם במשניות ט ו-י! אלא ברור שנוסח פירוש משניות אלה, אינו נוסח רמב"ם, אלא הוא שיכתוב מכוון של דבריו כדי להתיר בהנייה חביות שנתערבה בהן חבית יין נסך.

(2) בהלכות מאכלות אסורות י, נאמר:

...וודאי העורלה בחוצה לארץ אסורה, וספקה מותר. ובהלכות מעשר שני, יתבאר דברים האסורין משום עורלה, ודברים המותרין.

ומאכלות אסורות י, יב נאמר:

כרם שהוא ספק עורלה או ספק כלאיים--בארץ ישראל, אסור ; ובסוריה, מותר.
ואין צריך לומר, בחוצה לארץ.